

■ درس اوّل: معرفت آفریدگار

■ اهداف

- ۱ درک زیبایی‌های آفرینش در تاریخ بلعمی
و در شعر سعدی؛
- ۲ شناخت زیبایی‌های آفرینش در نمونه‌های
دیگری از متون ادبی؛
- ۳ توانایی قرائت شعر با لحن و آهنگ مناسب؛
- ۴ بیان مفاهیم کلیدی و اصلی شعر؛
- ۵ شناخت شاعر و آثار وی.

■ آموزش

جلسه اوّل	
آموزش درس	۳۰ دقیقه
درک مطلب	۲۰ دقیقه

روش‌های پیشنهادی تدریس

۱. روش همیاری
۲. روش بدیعه پردازی
۳. روش گردش علمی

روش بدیعه پردازی : روش بدیعه پردازی (مقایسه‌ای) از روش‌های الگوی پردازش اطلاعات است. این الگو به وسیله «ویلیام گوردن» و دستیاران وی (۱۹۶۱) طراحی شده و شیوه‌ای لذت بخش برای پرورش تفکر خلاق است. عنصر اصلی در این روش استفاده از قیاس‌هاست که به وسیله آن، موضوعی معمولی و آشنا با شیوه‌ای نو بررسی و بیان می‌گردد. هدف از ارائه این روش کمک به شناخت فرایند خلاقیت با به کارگیری آرایه‌هایی است که دانش‌آموزان با آن آشنا هستند و با به کار بستن آنها نوشتن خود را به فارسی معیار و رسمی کشور نزدیک می‌کنند.

این روش معمولاً بر پنج مرحله بنا نهاده می‌شود. در این طرح درس موضوع «بهار» از فصل آفرینش و زیبایی در نظر گرفته شده و از دانش‌آموزان خواسته شده است که آن را توصیف کنند. شرح توصیف آنها در ادامه آمده است :

مرحله اول : توصیف اولیه

در آغاز از دانش‌آموزان خواسته شد که هر یک «بهار» را در جمله‌ای توصیف کنند. تعدادی از جمله‌ها به انتخاب خود و دانش‌آموزان بر روی تخته یادداشت شد. جمله‌هایی که بر روی تخته نوشته شد به این قرار بود :

- بهار فصل سرسبزی طبیعت است.
- بهار فصل نشاط است.
- بهار فصل شکفتن شکوفه‌هاست.
- بهار فصل پرواز پرندگان است.
- بهار شروعی دوباره است.

مرحله دوم : قیاس تشبیه مستقیم

در این مرحله از دانش‌آموزان پرسیده شد : «شما بهار را به چه چیز، تشبیه می‌کنید و یا تشبیه چه چیزی می‌دانید؟» در این زمان دانش‌آموزان تلاش کردند تا «بهار» را به کمک قوه تخیل خود به

پدیده‌های گوناگونی تشبیه کند. بهترین تشبیهات با انتخاب خود و دانش‌آموزان، بر روی تخته کلاس نوشته شد. تشبیهات انتخاب شده به این قرار بود :

■ بهار همانند طلوع دوباره زندگی است.

■ بهار تولد دوباره زمین است.

■ بهار همانند نو شدن لباس طبیعت است.

■ بهار کودکی فصل هاست.

■ بهار فریاد سبز طبیعت است.

مرحله سوم : قیاس شخصی (تشخیص یا انسان انگاری)

در این مرحله از دانش‌آموزان پرسیده شد : «شما اگر بهار بودید چه احساسی داشتید» یا اینکه یکی از مناسب‌ترین تشبیهاتی را که در مرحله دوم می‌پسندید، انتخاب کنید و خود را به جای آن قرار دهید و احساس خود را بیان کنید. به دانش‌آموزان یادآوری شد که جمله‌هایی را بیان کنند که با جمله‌های مرحله قبل اختلاف داشته باشد. جمله‌هایی که برگزیده شد، به این قرار بود :

■ من با آمدنم زمین را بیدار کردم.

■ من همانند بارانی بی‌کران بر شکوفه‌ها و غنچه‌ها هستم.

■ نام من بیانگر سرسبزی زمین است.

■ من گیاهان را از دل زمین بیرون می‌آورم.

■ وظیفه من سرسبزی دنیاست.

مرحله چهارم : قیاس تضاد

در این مرحله از دانش‌آموزان خواسته شد که با مرور جمله‌های پیشین، واژه‌هایی را که با هم در تضادند یا مخالف هم‌اند انتخاب کنند و با آنها یک ترکیب یا جمله بسازند. (با ارائه نمونه‌هایی قابل فهم، این مرحله برای دانش‌آموزان ملموس گردید، مانند دشمن دوست نما، فریاد بی‌صدا، صخره‌های آسمان و...). ترکیب‌ها و جمله‌هایی که انتخاب شدند، بر روی تخته نوشته شد :

■ تولد پایان بخش

■ بهار سرمای زمستان را به گرمایی دل پذیر تبدیل می‌کند.

■ بهار طلوعی در تاریکی

■ بهار جان دوباره‌ای بر طبیعت بی‌جان است.

مرحله پنجم : توصیف خلاق

در این مرحله دانش‌آموزان بار دیگر به موضوع اصلی انشا که «بهار» است توجه داده شدند و از آنها خواسته شد که با استفاده از جمله‌هایی که بر روی تخته نوشته شده است، موضوع را در قالب یک متن توصیفی، داستان، خاطره یا... بیان کنند. به آنها یادآوری شد که لازم نیست همه جمله‌ها یا ترکیب‌های نوشته شده را در انشای خود به کار برند بلکه با انتخاب برخی از آنها و جمله‌های جدید خود که متناسب با موضوع انشاست، تفکرات خود را بر روی کاغذ بیاورند. همچنین به آنها گفته شد که این کار می‌تواند فردی یا گروهی انجام گیرد. این مرحله همان حیطه «ترکیب» از حیطه‌های شش‌گانه‌ای است که «بلوم» در مطالعات خود بیان کرده است. آنچه در ادامه می‌خوانید یکی از انشاهایی است که به قلم دانش‌آموزان نوشته شده است :

بهار

«بهار شروعی دوباره است. بهار فصل شکفتن شکوفه‌هاست؛ فصلی پر از نشاط و سرسبزی طبیعت زیبا. فصلی که آواز پرندگان لاله‌های گوش را قلقلک می‌دهد. بهار همانند طلوع دوباره زندگی است. بهار کودکی فصل‌هاست و فریاد سبز طبیعت. بهار چون کودکی با نشاط لبخند را بر لب انسان می‌آورد. من فصلی هستم که در آن زمین لباس سبز بر تن می‌کند. نام من بیانگر سرسبزی زمین است.

من فصلی هستم که سرمای توان فرسای زمستان را به گرمای دلپذیر تبدیل می‌کنم. من جان دوباره‌ای بر طبیعت می‌بخشم. من فصل فراوانی نعمت‌های خدایم. با تولد من سرما پایان می‌گیرد. در پایان چه خوب است که به سخن سعدی درباره بهار گوش دهیم :

بامدادی که تفاوت نکند لیل و نهار خوش بُود دامن صحرا و تماشای بهار»

مختصری درباره ابوعلی بلعمی

از سال ۱۳۵۲ ه. ق ابوعلی بلعمی وزیر دانشمند منصورین نوح سامانی به امروزی، مأموریت یافت که تاریخ مفصلی را که محمدبن جریر طبری به عربی نوشته بود، به فارسی برگرداند. بلعمی پس از شروع به ترجمه این کتاب، اطلاعات دیگری راجع به تاریخ ایران به دست آورد و بر آن افزود و با حذف مطالبی از اصل تاریخ طبری در واقع آن را به صورت تألیفی مستقل در آورد که به «تاریخ بلعمی» شهرت یافته است. این کتاب هم امروز در دست است و از متون تاریخی مهم عصر سامانی به شمار می‌رود.

درک مطلب

در بخش درک مطلب، پرسش‌هایی طرح شده‌اند که کلیه سطوح درک متن را شامل می‌شوند. در پاسخ به سؤال‌های استنباطی لازم است دانش‌آموزان از فضای متن فراتر روند و از دانش گذشته خود استفاده کنند و به این ترتیب خلأهای متن را پر کنند. به عبارت دیگر برای پاسخ به سؤال‌های استنباطی، دانش‌آموزان باید اطلاعات متن را با دانش پیشین خود درباره موضوع تلفیق کنند تا بتوانند به استنباط برسند.

در هر درس، یک سؤال در درک مطلب خالی گذاشته شده است. یکی از روش‌های فراشناختی در تقویت درک متن، طرح سؤال از متن است؛ بنابراین پرداختن به این سؤال در افزایش درک متن دانش‌آموزان بسیار مؤثر است؛ لذا توصیه می‌شود به طرح یک پرسش اکتفا نشود و سؤال‌های متعددی بیان گردد. اهمیت درک متن و مسئله ضعف دانش‌آموزان در درک متن، ایجاب می‌کند یک سوم از وقت کلاس به آموزش آن اختصاص داده شود. لازم است توجه شود که تمامی دانش‌آموزان به سؤال‌ها پاسخ دهند. برای این منظور باید ابتدا به آنها زمان دهیم تا فکر کنند و به سؤال‌ها پاسخ دهند. لازم است معلمان محترم سطوح درک متن را بشناسند و نمونه سؤال‌هایی برای آنها طراحی کنند تا کاملاً بر این حوزه مسلط شوند. البته مرز مشخص و کلیشه‌ای برای دانش‌آموزان در نظر گرفته نمی‌شود و درهم تنیدگی سطوح، در جهت تکمیل یکدیگر به کیفیت درک متن دانش‌آموزان کمک می‌کند. همچنان که پیش‌تر گفتیم، سطوح درک متن عبارت‌اند از:

- سطح ۱: تمرکز و بازیابی اطلاعاتی که به صراحت در متن بیان شده
- سطح ۲: استنباط مستقیم
- سطح ۳: تفسیر و تلفیق ایده‌ها و اطلاعات
- سطح ۴: بررسی و ارزیابی محتوا، زبان و عناصر متنی

جلسه دوم	
دانش زبانی	۲۵ دقیقه
حکایت	۲۵ دقیقه

دانش زبانی

جمله : مجموعه‌ای از واژه‌ها است که بر روی هم معنی تمام و کاملی داشته باشد. در زبان فارسی جمله، به سخنی گفته می‌شود که از نهاد و گزاره تشکیل شده است.

الف) جمله از نظر محتوا دارای انواع خبری، پرسشی، تعجبی، امری و دعایی است. دانش‌آموزان در گروه از متن درس به استخراج انواع جمله می‌پردازند و آنها را در کاربرد یادداشت می‌کنند. در ادامه، براساس محتوا جملات را دسته‌بندی می‌کنند.

ب) اجزای جمله به دو صورت عادی و بلاغی کنار هم قرار می‌گیرند. در شیوه عادی جایگاه نهاد و گزاره و فعل مشخص است و جمله با نهاد آغاز و با فعل تمام می‌شود. اما در شیوه بلاغی که در نظم بیشتر کاربرد دارد جای اجزای جمله جابه‌جا می‌شود. معلم می‌تواند انواع جمله را در قالب بلاغی در اختیار گروه‌های کلاس قرار دهد تا آنها را مرتب کنند. مثال :

خاتم ملک سلیمان است علم جمله عالم صورت و جان است علم

(مولانا)

به شکوفه‌ها، به باران،

(شفیعی کدکنی)

برسان سلام ما را

بنشین و دمی به شادمانی گذران

برخیز و مخور غم جهان گذران

(خیام)

حکایت

حکایت نوعی از داستان کوتاه به شمار می‌رود که در آن درس یا نکته‌ای اخلاقی نهفته است. این درس یا نکته بیشتر در پایان حکایت بر خواننده آشکار می‌شود. شخصیت‌های حکایت، اشخاص، حیوانات یا اشیای بی‌جان‌اند. بهترین نمونه‌های حکایت در زبان فارسی را می‌توان در هزار و یک شب دید. حکایت‌ها معمولاً طوری نوشته می‌شوند که خواننده به سادگی آن را درک کند. ادبیاتی را که در حکایات به کار برده می‌شود «ادبیات تعلیمی» می‌نامند (رنج بر، وحید، ۱۳۹۱). حکایت «محبت» را می‌توان به صورت ایفای نقش در کلاس به اجرا گذاشت.

جلسه سوم	
۳۰ دقیقه	فعالیت‌های نوشتاری (۱)
۲۰ دقیقه	تمرین خواندن (روخوانی)

فعالیت‌های نوشتاری (۱): املا و دانش زبانی

فعالیت‌های نوشتاری هر درس در سه بخش «املا و دانش زبانی یا واژه‌آموزی»، «نگارش» و «کارگاه نویسندگی» طراحی شده است. این فعالیت‌ها در جلسات جداگانه و لزوماً در کلاس به انجام می‌رسد. دانش زبانی و واژه‌آموزی به تناوب در کتاب فارسی آمده است. فضای تمرین نوشتاری آن فعالیت‌ها در صفحه اول هر درس به همراه فعالیت‌های املائی پیش‌بینی شده است. در این درس در فعالیت اول، منظور از واژه‌های مرتبط، واژه‌هایی است که از منظر محتوا و پیام مرتبطند.

تمرین خواندن

یکی از ارکان مهم زبان‌آموزی، مهارت خواندن است. خواندن از دو منظر روخوانی و درک مطلب، قابل بررسی است. دانش‌آموزان در پایه‌های پیشین، تمرین‌های قابل توجهی، برای بهبود کیفیت قرائت خود انجام داده‌اند. شایسته است معلمان پایه ششم نیز با توجه به پیوستگی محتوای کتاب‌های درسی فارسی و با در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان از قبیل شرایط جسمانی، آمادگی ذهنی، رشد عاطفی و پرداختن هم‌زمان به مهارت‌های دیگر زبان‌آموزی، به تقویت مهارت خواندن دانش‌آموزان، همت گمارند.

آنچه در «خوانش» اهمیت دارد، توجه به تلفظ معیار واژه‌ها و جمله‌های زبان فارسی است که به درک درست کمک می‌کند. گزینه‌های سریع پاسخ، برای تحقق همین هدف، آماده شده است. بنابراین لازم است، در کلاس فرصتی برای گوش دادن به خوانش معیار فراهم آید.

جلسه چهارم	
۳۵ دقیقه	املا
۱۵ دقیقه	تمرین خواندن (روان‌خوانی با رعایت لحن)

املا

املا یکی از جلوه‌های مکتوب زبان است و زبان یک مهارت است و مهارت جز از راه تمرین و تکرار به دست نمی‌آید. تأکید معلمان بر واژه‌های دارای ارزش املائی، دانش‌آموزان را به سمت شناسایی درست واژه‌ها، رهنمون می‌سازد و دقت و توانایی تشخیص آنان را پرورش می‌دهد. در این کتاب اختصاص دو جلسه به املا پیشنهاد شده است. جلسه اول با هدف آموزش املا

و اجرای فعالیت‌ها و تمرین‌های املایی که در همین جلسه آمده است و جلسه بعدی املای پایانی دو قسمتی با هدف ارزشیابی. در کتاب‌های راهنمای معلم سوم تا پنجم انواع املاهای متنوع و جالب توجه آمده است. معلمان پایه ششم می‌توانند از آنها بنابر مقتضیات کلاس بهره ببرند.

تمرین خواندن با رعایت لحن مناسب

روخوانی، گام‌هایی دارد. یکی از گام‌های آن، خواندن درست و روان متن است. گام بعدی روخوانی، رعایت لحن و آهنگ متن با توجه به شرایط محتوایی و متناسب با فضای حاکم بر متن است. «لحن» حس و حال بخشیدن به آهنگ خواندن و روح میدن به متن است. در کلاس‌های درس معمولاً به روخوانی صحیح متن توجه می‌شود ولی چگونگی لحن و آهنگ آن را آموزش نمی‌دهند؛ لذا آموزش خواندن، ناتمام رها می‌شود.

برای رفع این مشکل در سال‌های گذشته بر آموزش لحن خواندن تأکید کرده‌ایم. در پایه پنجم نیز در هر درس، یک جلسه به آموزش خواندن با لحن و آهنگ مناسب اختصاص یافته بود. برای آموزش لحن، ابتدا از چهار دانش‌آموز که لحن خواندن متفاوتی دارند، بخواهید بند اول درس را به ترتیب بخوانند و دیگران کتاب را ببندند و فقط بادقت گوش بدهند. به این ترتیب، توجه دانش‌آموزان به لحن‌های مختلف به هنگام خواندن و تفاوت آن در اثرگذاری بر شنونده، جلب می‌شود. در ادامه به دانش‌آموزان بگویید که هر متن، لحن و آهنگ خاصی دارد. استفاده از زمینه‌های سریع پاسخ در آموزش لحن مؤثر است. خواندن با لحن مناسب، مهارتی است که با گوش دادن به الگوی مناسب و تمرین و تکرار، حاصل می‌شود.

متن درس اول، لحن روایی – توصیفی دارد و جلوه‌های آفرینش خداوند را در قالب جملاتی روان و با لحنی ملایم به تصویر کشیده است.

- در لحن توصیفی، آهنگ کلام معمولاً ملایم و نرم است و آرامشی خاص دارد.
- لحن توصیفی یک بخش می‌تواند در کنار لحن توصیف بخش دیگر کامل شود. مثلاً توصیف زیبایی‌های چیزی در کنار توصیف زشتی‌های چیز دیگر کامل‌تر می‌شود.
- به هنگام خواندن، دقت نظر و عنصر تخیل نقشی مهم دارند.
- این لحن از نظر معنای کلی آهنگ سخن به لحن روایی نزدیک است.

نکاتی که به طور کلی در خواندن متن با لحن مناسب مهم‌اند، عبارت‌اند از:

- در لحن روایی از تک‌لحنی خواندن متن پرهیز نمایید و به تناسب شخصیت‌ها به تغییرات مناسب آهنگ توجه کنید.

- ۲ سرعت مناسب را در خواندن رعایت کنید تا تأثیرگذار باشد.
- ۳ فراز و فرودهای آوایی متناسب با جریان داستان را دقیقاً رعایت کنید، زیرا حالت کشش و انتظار را در شنونده برمی‌انگیزد و با ایجاد گسست‌های آوایی و وصل و درنگ‌های مناسب، او را به گوش دادن ترغیب می‌کند.
- ۴ واژه‌هایی را که می‌خواهید تأثیرگذار باشند، برجسته کنید. این کار با رعایت «تکیه» محقق می‌شود.
- ۵ گاهی اوقات لازم است در میانه متن‌ها، حرف (و) به صورت ؤ خوانده شود تا امتداد آوایی کلام حفظ شود. این مطلب از اهمیت زیادی برخوردار است که متأسفانه در کلاس کمتر به آن توجه می‌شود. رعایت این نکته در خواندن شعر نیز ضروری است.
- ۶ مکث کردن از ابزارهای زیبایی لحن در خواندن است که باید به آن توجه شود؛ مکث به موقع و متناسب با جریان آوایی، بر زیبایی خواندن تأثیر می‌گذارد.

جلسه پنجم	
۳۰ دقیقه	فعالیت‌های نوشتاری (۲)
۲۰ دقیقه	ارزشیابی

فعالیت‌های نوشتاری (۲): نگارش

در بخش دوم از کتاب نگارش به فعالیت‌های نگارشی پرداخته می‌شود. اجرای فعالیت‌ها در کلاس، بر غنای کار می‌افزاید. دانش‌آموزان در سال‌های گذشته با مراحل بندنویسی آشنا شده‌اند. در پایه ششم نیز انتظار می‌رود که نوشته‌هایشان به آرایه‌های ادبی مزین شود.

ارزشیابی

بخش عمده‌ای از اهداف و انتظارات آموزشی در حیطه مهارت‌ها قرار دارد. دانش‌آموز باید بتواند دانشی را که فراگرفته است در شرایط واقعی به کار گیرد. در این قسمت «آزمون عملکردی کتبی» پیشنهاد می‌گردد. فعالیت‌های بخش نگارش، که در نیمه اول زنگ در قالب مهارت نوشتن به انجام رسید (از آن جمله ساخت متن با واژه‌های ارائه شده و همچنین ادامه دادن داستان درخت توت

در یک بند)، نمونه‌هایی از آزمون عملکردی کتبی هستند. معلم می‌تواند نتیجه این عملکردها را از منظر ارزشیابی کیفی در دفتر مخصوص اطلاعات ثبت نماید.

جلسه ششم	
۵۰ دقیقه	فعالیت‌های نوشتاری (۳)

فعالیت‌های نوشتاری (۳): کارگاه نویسندگی

کارگاه نویسندگی، که به نگارش خلاق می‌پردازد، یکی از بخش‌های مورد علاقه دانش‌آموزان است. دانش‌آموز در سال‌های پیش با این فعالیت و با این عنوان در کتاب درسی برخورد نداشته است. لذا برایش تازگی و جذابیت دارد. با اهمیت دادن معلمان به این بخش، انتظارات عمده آموزشی در مهارت نوشتن دانش‌آموزان محقق می‌شود. به کارگیری شیوه توصیف، معرفی محل زندگی و توضیح مفهوم مثل، از اهم فعالیت‌های این بخش در درس یک است. از دانش‌آموزان خواسته شده است تا در توصیف بهار از چند بیت شعر استفاده کنند. در ذیل دو نمونه شعر از ادبای شهر ادب نیشابور، با موضوع بهار می‌آید:

خیام :

برچهره گل نسیم نوروز خوش است برطرف چمن روی دل افروز خوش است

عطار :

جهان از باد نوروزی جوان شد زهی زیبا که این ساعت جهان شد
شمال صبحدم مشکین نفس گشت صبای گرم رو عنبر فشان شد

جلسه هفتم	
۵۰ دقیقه	املاي پایانی

املا

املا، درست نویسی شکل واژه‌هاست و یک مهارت زبانی محسوب می‌شود. این درس، براساس نمادها و نشانه‌های خط و قواعد نوشتاری زبان، کار تبدیل زبان گفتاری را به زبان نوشتاری بر عهده دارد. یادگیری صحیح املا تنها از طریق حفظ طوطی‌وار واژه‌ها حاصل نمی‌شود، به همین دلیل، آموزش املا حائز اهمیت است و می‌توان برای املا، مراحل زیر را در نظر گرفت:

- تمرکز بر خوب دیدن؛
 - شناخت نشانه‌ها و نمادهای خطی؛
 - یادسپاری سیما یا شکل نشانه‌ها؛
 - به حافظه سپردن آوا، صدا یا تلفظ هر نشانه؛
 - تشخیص شکل مکتوب هر صدا؛
 - همگون سازی یا انطباق صدا با سیما (ملفوظ با مکتوب)؛
 - تبدیل نشانه‌های آوایی به نشانه‌های خطی معیار؛
 - نوشتن شکل درست ترکیبی واژه‌ها.
- در پی برداشتن این هشت گام، املا یا درست نویسی، محقق خواهد گشت. پس از اتمام جلسات آموزش هر درس، یک املا ی پایانی تقریری، شامل دو بخش برگزار نمایید. در بخش اول، املا ی تقریری اجرا می‌شود. متنی را تهیه کنید و با رعایت نکات مربوط به شمرده خوانی، رعایت صدای متعادل و رسا، نداشتن حرکت اضافی در کلاس به هنگام خواندن متن و...، آن را برای دانش‌آموزان بخوانید.
- در بخش دوم و پشت همان برگه، به صلاحدید خود و بر اساس توانایی دانش‌آموزان، چند فعالیت املا یی طراح ی کنید تا به آنها پاسخ دهند. مجموعه این دو بخش یک واحد کار املا را شکل می‌دهد.